

Németh László (1901-1975): Iszony

Életútja:

Az egykori Szatmár megyében, a ma Romániához tartozó Nagybányán született, apja ott volt tanár. Középiszkolai tanulmányait Budapesten végezte, de a szünidőket apja rokonainál, a dunántúli Szilason töltötte, ahol megismerte a parasztság világát, a vidéki életet is. Elvégezte az orvosi egyetemet, először fogorvosként, majd iskolaorvosként működött.

1925-ben megnyerte a Nyugat novellapályázatát. 1932-ben szakított a Nyugattal, és Tanú címmel lapot indított, melyet egymaga szerkesztett és írt.

Pályájának első szakaszában mind a népi, mind a polgári íróktól független maradt, mindkét csoport beállítottságát egyoldalúnak tartotta. 1932 után már látta, hogy mások nem követik példáját, és így teljesen elszigetelődik, ezért a népi írókhoz közeledett, s velük vállalt közösséget.

1945 után Hódmezővásárhelyen óraadó tanárságot vállalt, és pedagógiai kísérleteket folytatott. Az itt töltött néhány év életének egyik legtermékenyebb időszaka volt.

1949 és 1953 között az irodalompolitika hallgatásra ítélte, fordításokból élt. 1957-től újra bekapcsolódott az irodalmi életbe.

Németh László szépirodalmi műveinek többségében a magasrendű minőséget, erkölcsiséget képviselő ember és a hozzá méltatlan, kisszerű környezet összeütközését ábrázolja. Ha hősei nem tudják önmagukat, igényes és tartalmas életre vonatkozó vágyaikat megvalósítani, magukra maradnak, eltorzulnak, életük tragédiába fordul.

Németh László a lélektani regény művelője volt. A Gyász, az Iszony, az Égető Eszter és az Irgalom között szoros összefüggés van; nemcsak az, hogy mind a négy regénynek nő a főhőse, hanem hogy ezekben a nőalakokban az embernek az archetípusait, "ösképeit" akarja az író bemutatni. Az első két regény intenzívebb hatású, feszes, jól megkonstruált, zártabb szerkezetű mű, a másik kettő kevésbé jól sikerült.

Iszony (1947)

Az Iszony az elemzések szerint az író legtökéletesebb regénye. Művét húsz nyelvre lefordították, akkora sikert aratott. 1942-ben kezdte el írni Móricz Zsigmond kérésére a Kelet népe számára. Móricz halálával a lap megszűnt, az írás is félbe maradt.

Az Iszony éregény, a történetet Kárász Nelli mondja el egyes szám első személyben az emlékezés alaphelyzetéből. Az elbeszélő maga is szereplője a történetnek, az eseményeket maga is regényszereplőként éli át. Mindent úgy ismerünk meg, ahogy az az elbeszélő szubjektív tudatán átszűrődik. Házasságának történetét azért írta le, hogy magyarázatot találjon a vele történetekre, megértse saját lényét, számot vessen életével. Ezért a regényben a helyzet- és önelemző reflexiók, meditatív elemek uralkodnak, ezek alakítják a kompozíciót is, a jelenetek, dialógusok csak ezeknek alárendelt, kisebb szerephez jutnak.

Az elbeszélés időbeli rendje az emlékezetben felidézett helyzetek sorából alakul. Néhány előreutaló megjegyzéstől eltekintve a hátratekintő eljárás az uralkodó, az elbeszélő időnként mégis kilép az általa választott idő síkjából, hogy egy-egy viszonyító időszakot felidézzon a folyamatok megvilágítása céljából. A történet így vissza- és előreutalások rendszerében bontakozik ki.

Nelli bizonyos távolságtartással idézi fel az eseményeket. Nemcsak azért, mert a történet már lezárult, és időben is eltávolodott tőle, hanem elsősorban azért, mert az az életszakasz, amelyről mesél, már eleve idegen volt számára. Ez a távolságtartás is jelentősen befolyásolja az elbeszélés menetét és módját: az elbeszélő számos elemet elhagy, vagy csak röviden említ, más elemeket részletezően ad elő, mert ezek szerepét jelentősnek érzi.

A regény az elbeszélő tudatának működését a maga összetettségében tárja elénk. Bemutatja állapotát az események idejében, ellenőrzi ezt az elbeszélés jelenében, ezenkívül rögzíti azt is, hogy a főszereplő (elbeszélő) viselkedése hogyan tükröződött más személyek tudatában. Nelli először felidézi a jelenetet, ezt követik az egyidejű, majd jelenkori reflexiók, az utóbbiak már következtetés, értékelés formájában.

Az írónak ez a regénye tehát nemcsak hagyományosabb realista lélekábrázolás, hanem egyben jellegzetesen 20. századi tudattörténet is.

Mivel az elbeszélői nézőpont Nellié, így a férj, Takaró Sanyi mind az ő látószögében jelenik meg. Nelli valóban azt gondolta, azt élte át annak idején, amit felidézett. Sanyi emlékezetéről viszont nagyon rossz az elbeszélő véleménye. Ha Nelli nem bűnös, Sanyi sem az, sőt ő az igazibb áldozat, hiszen ő pusztul bele ebbe az élet-halál küzdelemmé váló házasságba.

A regény története az 1920-as években zajlik. Néhány évvel vagyunk az első világháború után, Takaró Sanyi a sok éves katonáskodás miatt ekkor fejezi be tanulmányait. Az emlékezés négyévesnek nevezi a házasságot. Az emlékek lejegyzésére néhány hónapos vagy többéves cenci tartózkodás után kerül sor, ugyanis a múlt véglegesen lezárult.

A cselekmény nem sokkal Nelli és Sanyi megismerkedése után indul. Egy bálon együtt táncoltak, a fiú ott nézte ki magának a lányt. Újév délelőttjén öccsével együtt kiment Huszárpusztára köszönteni a lányt. Nelli ekkortájt 18-20 éves lehetett.

Az 1920-as években sem volt feltétlen szükségszerűség, hogy egy lány hozzámenjen ahhoz a férfihez, akit ki nem állhat. Volt mód a szakításra. Mi az, ami Nellit Sanyihoz láncolja?

Paradox módon mindig egy-egy rokon halála. Nelli elhatározza, hogy szakít a fiúval, másnap véletlenül meghal az édesapja. Anyjával együtt teljesen vagyontalan: a házasság nemcsak pillanatnyi gondjaikat rendezné el, hanem sorsukat is. Végül a lány kénytelen igen bólintani. Él benne a remény, hogy elviselhető lesz az életük, és ezt kislánya, Zsuzsika születése is táplálja. Egyévi házasság után azonban meghal Sanyi apja, s így be kell költözniük a faluba a gazdaság miatt. Nelli ellenzi e lépést, számára idegen a falu világa. Drámai fordulat az után lesz, hogy Nelli és Imre beszélgetnek egymással. Ettől kezdve válik szörnyeteggé, némán visszahúzódó anyósa is kifakad ellene. Ez készteti Nellit a hirtelen szökésre: anyjához és annak testvéreihez utazik Cenre. Azt reméli, hogy talál munkát, szó van róla, hogy Szeréna néni postamesteri állását vehetné át, ha megtanulja a szakmát, azonban Szeréna néni hirtelen meghal. Ezzel a három lánytestvér és Nelli sorsa is bizonytalanná válik. Sanyi felkeresi haldokló anyjának a kérésével Nellit, nem mondhat nemet. Az anyós megköveti őt, Nelli pedig megígéri, hogy marad.

A gazdasággal bajok vannak, gyűlnek adósságaik. Nelliben ez ismét munkakedvet ébreszt fel az utolsó remény. Sanyi azonban másként dolgozik, mint Nelli, mások a tervei is. Miután azt is megtudja, hogy férje cselédlányokkal is kikezdett, végleg úgy érzi: „az emberszenny, a világpiszok, ami belémcsap, elönt.”. Néhány hónap múlva Sanyi tüdőgyulladást kap, rádöbben, örülne, ha meghalna. S amikor lábadozó férje szerelmeskedni akar vele, dulakodni kezd, párnát kap maga elé, és öntudatlanul is megfojtja férjét. Ezzel még nincs vége a megpróbáltatásainak: maga sem tudja, gyilkos-e. Nem a kezelőorvost, hanem Jókutit hívja. Nellire még vár egy válságos helyzet: kapcsolatának tisztázása Jókutival. Harmadik döntés: a számára idegen falut el kell hagynia és végleg Cenre kell költöznie. Az örökség biztosíthatja a tisztas életszínvonalat családjának, ő maga dolgozhat, jótékonykodhat a cenci gyermekkorházban és a kisváros szegényeinek körében.

Nelli sorsa példa arra is, hogy „megszokni vagy megszökni” igazsága sem mindig érvényesülhet: ő a megszokásra nem képes, megszökni nincs módja. Sanyi viszont az ősi tapasztalati igazságban, a megszokásban reménykedik. Sanyi áldozat volt

Nelli iszonyának rétegei vannak. A világ, a falu, az emberek szemével nézve először a házasságba nehezen beletörődő nő, majd a rossz házastárs képe mutatkozik meg. Sanyi különösen sokáig ügyel arra, hogy az ő házasságáról ideális kép alakuljon ki. Sanyi nem tudja, hogy mi lehet Nelli baja igazából vele, és később is csak annyit ért meg, hogy nem szereti őt.

Nyilvánvaló a tragédia oka: két végzetesen össze nem illő ember vált házastárssá. Nelli tényleg apáca-típus volt. Nelli apja lánya: magányra termett, de szintén magányos anyjának vigaszát, a vallást sem találja meg. Sanyi viszont feltűnően nyitott társadalmi ember, közösségek nélkül nem tudja jól érezni magát.

A házasságuk egy katasztrófa történéssora. Nelli személyisége katartikus módon megtisztul. Ezért nem érez büntetést, és látja be ugyanakkor, hogy büntetése a születéstől fogva való.

A kivívott magány azt is jelenti, hogy az egykori pusztai lányból, a szentből, miután a házasságban szörnyeteggé vált, ismét szent lehet: a világgal nem elegyedő, különállását megőrző, de a világ hétköznapi életében mégis tevékenyen és hasznosan részvevő lény.

Iszony (1947)- vázlat

Németh László négy regényében nő a főszereplő (Gyász, Iszony, Irgalom, Égető Eszter), s ezek női sorsokat mutatnak be

cím: szerette az egyszavas címeket, mely előretaló, összegző

címe elidegenedést fejez ki (életérzés)

témája: egy házasság története

a házasság egy katasztrófa története

„görögös” éregény (pl.: Oidipusz)

visszafelé elemzi magát miközben halad a cselekmény előre

tudatregény

az elbeszélő tudatának működésén keresztül ismerjük meg, ami a cselekményben történik

a számadás önelemzés is:

a főhős, Kárász Nelli mondja el házasságának történetét (mely számára elviselhetetlen)

a visszatekintés célja egy baljós kapcsolat rekonstrukciója

az elbeszélői nézőpont Nellié, mely nem lehet tisztán objektív

a regény története 1920 körül indul, ám a konkrét évszámoknak nincsen jelentősége

a múlt véglegesen lezárul a mű végén

Nelli megőrzi világidegenségét, s megtalálja hozzá a társadalom számára elfogadható szerepet

a cselekmény nem sokkal Nelli és Sanyi megismerkedése után indul

előéletéből nagyon kevesek tart szükségesnek közölni, s a házasság utáni történet is rövid

az emlékezés azt mutatja be, miként nyeri vissza a kezdetihez hasonló állapotát Nelli

ami Nellit Sanyihoz láncolja az paradox módon mindig egy-egy rokon halála

a mű drámai fordulatot azután vesz, hogy Nelli és Imre beszélgettek egymással

ettől kezdve válik „szörnyeteggé”

válságos helyzet alakul ki Jókutival való kapcsolatának tisztázásakor

Nelli sorsa arra is példa, hogy a „megszokni vagy megszökni” igazsága sem mindig érvényesülhet

Nelli a megszokásra nem képes, megszökni nincs módja

iszonyának különböző rétegei vannak

a tragédia oka: két végzetesen össze nem illő ember házassága

Nelli apáca-típus volt, magányra termett

Sanyi nyitott társadalmi ember

különbségük a munkában is megnyilvánul (minőségember és életterv nélküli személy)

Nelli elsősorban a körülmények áldozata, Sanyi Nellié

Szerkezete: a regény három szerkezeti egységre tagolódik

1. rész: Az esküvőig

a Takaró fiúk újévi köszöntése Huszárpusztán

Nelli iszonyodik Takaró Sanyitól

Nelli édesapjának halála után ez a házasság jelenti Nelli és édesanyja helyzetének

Sanyi és Nelli házassága a környezet hatására és Sanyi akaratából

Nelli egyre jobban idegenkedik Sanyitól és a házasságtól

2. rész: A házasság - a leghosszabb rész

házasságukból gyermek születik, Zsuzsika, de Nellit az anyaság nem változtatja meg

Sanyi apjának halála után beköltöznek a faluba, de idegensége sem változik Nelinek

Nellit a társasági élet sem oldja fel, sőt egyre feszültebb a viszonya mindenkivel

Nelli a Takaró Sanyi öccsével, Imrével folytatott beszélgetés után döbben rá a helyzetére

Kegyetlen lesz a férvel, szörnyeteggé válik

Egy családi vita miatt, látszólag anyósa megjegyzése miatt Nelli megszökik, s Cencen új életet próbál kezdeni (anyjával és annak lánytestvéreivel)

Meghal Szeréna néni - ezzel Nelliék sorsa bizonytalanná válik

Jókuti házassági ajánlatot tesz, de Nelli kiadja az útját

Sándor édesanyja haldoklik, ezért Nelli visszaköltözik, és a haldokló anyósának megígéri, hogy Sanyi mellett marad

majd Sanyi is megbetegszik, de amikor lábadozik egy erőszakoskodás során Nelli megfojtja Jókuti néma cinkossággal természetes halálnak állítja be az esetet

3. rész: A történet vége

Végleg Cencre költözik, megpróbálja szeretni a lányát, aki apja hasonmása
Jótkonykodásban találja meg a nyugalomát
Nelli nem érez büntudatot, s önmagával is megbékél
Jókuti ismét megjelenik Nelli életében, immáron utoljára

Nelli iszonyának rétegei: biológiai (irtózik a testiségtől), társadalmi (magányos alkat, pusztai ember, közösség nélkül érzi jól magát.)

ellentétpárok: Nelli és Sanyi

Sanyi jóképű, gazdag családból származó fiatal férfi
extrovertált, társasági lény

megvolt benne a hajlandóság a változásra, jobban akart alkalmazkodni

Nelli érzelem- és szerelemhiányban élő ember

mindenkit elutasított, senki sem tudott kedvére tenni

Sanyi ragadozó, Nelli növény természetű

a büntudat nem jelenik meg Nelliben

Sanyi is megsértett egy személyes világot, amit a nő nem szeretett volna megosztani vele

a világtól való elidegenedése, iszonyodása a bűn iránt is érzékenyvé teszi

„Az, ami történt, úgy történt, ahogy a kő leesik vagy, ahogy a sokat hajlított ág egy percben visszarúg.”

„Nem büntudatot éreztem, csak dacot, haragot a világ ellen, amely élni lökött, s aztán ezt csinálta velem.”

„A lelkem nem tudott elegyedni a világgal.”

Értelmezési lehetőségek:

női lélek rajza (egy bizonyos nőtípus)

társadalmi rajz: a századelő Magyarországnak képe

mitikus: Artemisz Diana istennőt meglesi fürdőzés közben, aki szarvassá változtatja, majd széttépeti a kutyáival (görög mitológia)

Megoldás:

Nelli megmarad társadalmon kívüli lénynek, a kivívott magányában ismét szentté változik, megőrzi világidegenségét, de megtalálja magának a társadalom számára elfogadható szerepet.